

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI BIRIKMALI
FE’LLARNING QIYOSIY TAHLILI

Ilmurodov Abbos Malik o‘g‘li

*Samarqand viloyat Kattaqo‘rg‘on shahar
ixtisoslashtirilgan maktab o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi birikmali fe’llarning tuzilishi, semantik xususiyatlari va qo‘llanishi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Ingliz tilidagi phrasal verblar asosiy fe’l va particle birikmasidan, o‘zbek tilidagi birikmali fe’llar esa yetakchi fe’l, ravishdosh hamda yordamchi fe’l asosida shakllanadi. Tadqiqotda yo‘nalish, tugallanganlik, natijaviylik, davomiylilik va idiomatik ma’nolar yoritiladi. Tahlil natijasida ikki tilda birikmali fe’llar umumiy semantik vazifalarga ega bo‘lsa-da, ularning grammatik ifodalanish usullari farqli ekani aniqlandi.

Kalit so‘zlar: birikmali fe’l, phrasal verb, qiyosiy tahlil, semantika, yordamchi fe’l, ravishdosh, idiomatik ma’no.

Abstract: This article provides a comparative analysis of compound and phrasal verbs in English and Uzbek. English phrasal verbs consist of a lexical verb and a particle, while Uzbek analytical verb constructions are formed through a main verb, a converb and an auxiliary verb. The study examines meanings of direction, completion, result, duration and idiomaticity. The results show that the two languages have similar semantic functions, although they express them through different grammatical structures.

Key words: compound verb, phrasal verb, comparative analysis, semantics, auxiliary verb, converb, idiomatic meaning.

Аннотация: В статье проводится сопоставительный анализ сложных и фразовых глаголов английского и узбекского языков. Английские фразовые глаголы состоят из знаменательного глагола и частицы, а узбекские аналитические глагольные конструкции образуются при помощи основного глагола, деепричастия и вспомогательного глагола. Рассматриваются значения направления, завершённости, результативности, длительности идиоматичности. Установлено, что общие семантические функции выражаются в двух языках посредством различных грамматических структур.

Ключевые слова: сложный глагол, фразовый глагол, сопоставительный анализ, семантика, вспомогательный глагол, деепричастие, идиоматическое значение.

Fe’l harakat, holat va jarayonni ifodalovchi asosiy so‘z turkumlaridan biri hisoblanadi. Har qanday tilda fe’lning ma’nosi turli grammatik va leksik vositalar yordamida kengayishi mumkin. Shunday vositalardan biri birikmali fe’llardir. Birikmali fe’l ikki yoki undan ortiq

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Avgust, 2026-yil

komponentning birikishi orqali shakllanib, oddiy fe'lga nisbatan kengroq yoki yangi ma'no ifodalaydi.

Ingliz tilida birikmali fe'llarning eng faol turi phrasal verblar hisoblanadi. Ular asosiy fe'l va particle deb ataluvchi ravish yoki predlog xususiyatiga ega komponentdan tashkil topadi. Masalan, come in, go out, find out, give up, look after kabi birliklar ingliz tilida juda keng qo'llanadi.

O'zbek tilida esa birikmali fe'llar ko'pincha ravishdosh shakli va yordamchi fe'l asosida hosil bo'ladi. Masalan, o'qib chiqmoq, yozib olmoq, gapirib bermoq, kirib kelmoq, yeb qo'ymoq, ko'rib chiqmoq kabi konstruksiyalar bunga misol bo'la oladi. Bunday birliklarda birinchi fe'l asosiy harakatni bildirsa, ikkinchi fe'l harakatning bajarilish usuli, yo'nalishi, tugallanganligi yoki natijasini ifodalaydi.

Ingliz va o'zbek tillari qarindosh bo'lmagan, grammatik tuzilishi jihatidan farqli tillardir. Ingliz tili analitik xususiyatga ega bo'lsa, o'zbek tili agglyutinativ til hisoblanadi. Shu sababli birikmali fe'llarning tuzilishi va grammatik vazifalarida muhim farqlar mavjud. Biroq har ikki tilda ham fe'l ma'nosini kengaytiruvchi qo'shimcha komponentlar ishtirok etadi.

Birikmali fe'l mustaqil fe'lning boshqa leksik yoki grammatik komponent bilan birikishi natijasida hosil bo'lgan fe'l birlikdir. Bunday birlikning umumiy ma'nosi ba'zan tarkibiy qismlarning alohida ma'nolaridan kelib chiqadi, ba'zan esa butunlay yangi ma'no anglatadi. Masalan, ingliz tilidagi stand up birikmasida stand — “turmoq”, up — “yuqoriga” ma'nosini bildiradi. Umumiy ma'no “o'rnidan turmoq” bo'lib, uni tarkibiy qismlar orqali anglash mumkin. Biroq give up birikmasi “bermoq” va “yuqoriga” ma'nolarining yig'indisi emas, balki “voz kechmoq” ma'nosini anglatadi.

O'zbek tilidagi o'qib chiqmoq birikmasida o'qimoq asosiy harakatni, chiqmoq esa harakatning oxirigacha bajarilganligini bildiradi. Yozib olmoq konstruksiyasida olmoq harakat natijasining subyekt tomonidan o'zlashtirilganini ko'rsatadi. Gapirib bermoq birikmasida esa bermoq harakatning boshqa shaxsga yo'naltirilganligini anglatadi.

Demak, birikmali fe'llarning asosiy xususiyati — fe'l ma'nosining qo'shimcha komponent orqali kengayishidir.

Ingliz tilidagi phrasal verblarning tuzilishi

Ingliz tilida phrasal verb ikki asosiy qismdan tashkil topadi:

- ☐ asosiy fe'l;
- ☐ particle.

Particle tashqi shakliga ko'ra ravish yoki predlogga o'xshashi mumkin. U asosiy fe'l bilan birikib, yangi leksik yoki semantik birlikni hosil qiladi.

Quyidagi misollarga e'tibor beramiz:

- ☐ come in — ichkariga kirmoq;
- ☐ go out — tashqariga chiqmoq;
- ☐ sit down — o'tirmoq;
- ☐ stand up — o'rnidan turmoq;
- ☐ turn on — yoqmoq;

5-Avgust, 2026-yil

- ☐ turn off — o‘chirmoq;
- ☐ look for — qidirmoq;
- ☐ find out — aniqlamoq;
- ☐ give up — voz kechmoq;
- ☐ put off — kechiktirmoq.

Phrasal verblarning ayrimlari ajraladigan, ayrimlari esa ajralmaydigan xususiyatga ega. Masalan:

- ☐ turn off the light;
- ☐ turn the light off.

Biroq look after the child birikmasida look va after komponentlarini odatda ajratib bo‘lmaydi. Bu xususiyat phrasal verblarning grammatik qo‘llanishida muhim ahamiyatga ega.

O‘zbek tilida birikmali fe’llar ko‘pincha ravishdosh va yordamchi fe’l asosida shakllanadi. Konstruksiyaning birinchi qismi asosiy harakatni bildiradi, ikkinchi qismi esa qo‘shimcha grammatik yoki semantik ma’no yuklaydi.

Quyidagi birikmalarda yordamchi fe’l harakatning oxirigacha bajarilganligini bildiradi:

- ☐ o‘qib chiqmoq;
- ☐ yozib chiqmoq;
- ☐ ko‘rib chiqmoq;
- ☐ aytib bo‘lmoq;
- ☐ yeb tugatmoq.

Masalan, talaba kitobni o‘qib chiqdi gapida ish-harakatning to‘liq bajarilgani anglashiladi.

Ba’zi yordamchi fe’llar harakat natijasini kuchaytiradi:

- ☐ yozib olmoq;
- ☐ ko‘chirib olmoq;
- ☐ eslab qolmoq;
- ☐ yodlab olmoq;
- ☐ topib olmoq.

Bu konstruksiyalarda olmoq fe’li harakat natijasining subyekt tomonidan egallanganini bildiradi.

O‘zbek tilida kelmoq, ketmoq, kirmoq, chiqmoq kabi fe’llar harakat yo‘nalishini ko‘rsatadi:

- ☐ kirib kelmoq;
- ☐ chiqib ketmoq;
- ☐ borib kelmoq;
- ☐ olib kelmoq;
- ☐ olib ketmoq.

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG’OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Avgust, 2026-yil

Masalan, u uyga kirib keldi gapida harakatning soʻzlovchi yoki markaz tomon yoʻnalganligi anglashiladi. U shahardan chiqib ketdi gapida esa uzoqlashish maʼnosi mavjud.

Bermoq yordamchi feʼli harakatning boshqa shaxsga yoʻnaltirilganligini bildirishi mumkin:

- ☐ tushuntirib bermoq;
- ☐ aytib bermoq;
- ☐ koʻrsatib bermoq;
- ☐ yozib bermoq;
- ☐ olib bermoq.

Masalan, oʻqituvchi mavzuni tushuntirib berdi gapida harakatning oʻquvchilarga yoʻnaltirilgani ifodalangan.

Qoʻymoq yordamchi feʼli ayrim holatlarda harakatning tez, keskin yoki kutilmagan tarzda bajarilishini bildiradi:

- ☐ yeb qoʻymoq;
- ☐ aytib qoʻymoq;
- ☐ unutib qoʻymoq;
- ☐ sindirib qoʻymoq;
- ☐ uxlab qolmoq.

Bu birliklarda yordamchi feʼl asosiy harakatga qoʻshimcha ekspressiv va natijaviy maʼno beradi.

Ingliz va oʻzbek tillaridagi birikmali feʼllar feʼl maʼnosini kengaytiruvchi muhim leksik-grammatik birliklar hisoblanadi. Ingliz tilida ular asosan asosiy feʼl va particle birikmasidan hosil boʻladi. Oʻzbek tilida esa birikmali feʼllar koʻpincha ravishdosh va yordamchi feʼl asosida shakllanadi.

Ikki tilda birikmali feʼllar yoʻnalish, tugallanganlik, davomiylik, natijaviylik va boshqa qoʻshimcha semantik maʼnolarni ifodalashi mumkin. Shu jihatdan ularning funksional oʻxshashligi mavjud. Biroq ingliz tilida phrasal verblar koʻpincha mustaqil leksik birlik sifatida qoʻllanadi, oʻzbek tilida esa ular analitik-sintaktik konstruktsiya shaklida namoyon boʻladi.

Ingliz tilidagi phrasal verblarning idiomatiklik darajasi yuqori boʻlib, ularni tarjima qilishda soʻzma-soʻz emas, balki mazmuniy va funksional ekvivalentlardan foydalanish zarur. Oʻzbek tilidagi yordamchi feʼlli birikmalar esa harakatning yoʻnalishi, bajarilish usuli va natijasini aniq ifodalash imkonini beradi.

Birikmali feʼllarni qiyosiy oʻrganish ingliz va oʻzbek tillarining semantik imkoniyatlarini chuqurroq anglashga, tarjima sifatini oshirishga hamda ingliz tilini oʻqitish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG‘OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Avgust, 2026-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bolinger D. The Phrasal Verb in English. — Cambridge: Harvard University Press, 1971.
2. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. — London: Longman, 1985.
3. Fraser B. The Verb-Particle Combination in English. — New York: Academic Press, 1976.
4. Rasulov R. O‘zbek tilida fe’l semantikasi masalari. — Toshkent: Fan, 1996.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980.